

УДК 616:89(091):376 «194»

Бондар В.І., Золотоверх В.В.
basik-k@ukr.net

НАУКОВО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ТА ЛІКАРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРСЬКОГО А.В. У ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1900-1936).

Відомості про авторів. Бондар Віталій – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України. У колі наукових інтересів: історія олігофренопедагогіки, професійно-трудове навчання розумово відсталих; Золотоверх Владлена – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник. E-mail: basik-k@ukr.net

Contact: Bondar V.V., Bondar Vitaliy Ivanovych, Doctor of Pedagogy, professor, active member of NAE of Ukraine. In terms of scientific interests: history olihofrenopedahohiky, vocational and employment training mentally retarded; Zolotoverkh V.V. the Doctor of Pedagogical Sciences, senior research fellow.

Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки: [підручник] /В.І. Бондар, В.В. Золотоверх – К.: Знання, 2007. – 375 с. **Золотоверх В.В.** Внесок А.В. Володимирського у розвиток теорії і практики спеціальної психології / В.В. Золотоверх // Дефектологія. – 2005. – № 3. – С.52-54.

Бондар В.І., Золотоверх В.В. Науково-експериментальна та лікарсько-педагогічна діяльність Володимирського А.В. у період становлення спеціальної освіти в Україні (1900-1936). Стаття присвячена науково-експериментальній і лікарсько-педагогічній діяльності вченого-дефектолога, доктора наук, професора Володимирського А.В. У статті аналізуються оригінальні теоретичні і методологічні ідеї і положення вченого, які істотно впливали на становлення шкільної освіти дефективних дітей, підготовку дефектологічних кадрів та роботу Київського лікарсько-педагогічного кабінету, спрямованих на вивчення причин, природи і структури порушеного розвитку, обстеження дітей за спеціально розробленими схемами медичної, психологічної і педагогічної діагностики, аналізу педагогічного процесу, його впливу на розвиток дітей, їх поведінку та успішність, які не втратили цінності і в нашу добу.

Ключові слова: гігієна шкільного життя, розумова працездатність, спонтанний розвиток, вихідні звички, спеціальні уміння і навички, спадковий і набутий досвід.

Бондарь В.И., Золотоверх В.В. Научно-экспериментальная и врачебно-педагогическая деятельность Владимирского А.В. в период становления специального образования в Украине (1900-1936). В статье анализируется жизненный и творческий путь доктора наук, профессора Владимирского А.В.. Выделяются основные этапы его деятельности и условия, способствующие становлению его как выдающего ученого, который одним из первых осуществил экспериментальное исследование психической деятельности аномальных детей, много сделал для повышения качества учебно-воспитательного процесса и развития высшего дефектологического образования в Украине. Охарактеризованы основные направления его научно-исследовательской деятельности: причины, природа и структура нарушенного развития; особенности их личности; умственная работоспособность; наследственность и ее влияние на развитие детей. Установлено, что его творческая деятельность была направлена на поиск путей и средств проникновения во внутренний мир аномального ребенка, изыскание возможностей оказания всемерной помощи в учебном процессе. Анализируется участие ученого в преподавательской работе в различных высших учебных заведениях и ее направленность. Он читал будущим дефектологам курсы лекций по таким предметам: «Введение в дефектологию», «Патология детского возраста», «Вопросы прикладной рефлексологии», активно участвовал в работе врачебно-педагогического кабинета, в котором под его руководством проводилась многогранная консультативная и профилактическая работа, практиковалось индивидуальное и фронтальное обследование детей за специально разработанными схемами медицинской, психологической и педагогической диагностики. Большое внимание уделялось изучению педагогического процесса, его влиянию на развитие детей, их поведение и успеваемость.

Ключевые слова: гигиена школьной жизни, умственная работоспособность, спонтанное развитие, исходные привычки и специальные умения и навыки, наследственный и приобретенный опыт.

Bondar V.V., Zolotoverkh V.V. The scientific and experimental research of Vladimirskiy A.V. in the field of his doctoral and pedagogical activities in the period of making the special education in Ukraine (1900-1936). The course of life and the career of an artist of professor A. Vladimirskiy, PhD, are analyzed in the article. The professor's work fundamental periods and work conditions are defined in the article as those which favored the becoming of the outstanding scientist Adrian Vladimirovitch who was one of the first to have fulfilled the experimental research in the field of anomalous children's mental activity, and to have made his contribution to the increasing of the training and educational process and developing of the speech pathology high education in Ukraine.

His fundamental research area is also analyzed in the article: namely the nature, structure and peculiarities of inadequate development of skills of a person; its mental work efficiency; the influence of heredity on children's skills development.

It is determined that his creative activity was intended on the searching of the appropriate ways and means to penetrate into the anomalous child's inner world, on the searching of the best opportunities to aiding in the educational process. The scholar's participation in the teaching in different educational establishments is analyzed in the article. He lectured the following disciplines to the future specialists of speech pathology: "The introduction to the speech pathology", "The issues of the applied reflexology", "The pathology of the child's age". He actively participated in the work of the doctor's and pedagogue's cabinet, where he led the multifaceted consultative and prophylactic work, where he practiced the individual and frontal examinations of children with the help of developed schemes of medical, psychological and pedagogical diagnostics. The great attention was paid to research of the pedagogical process, its influence to the child's mental activity, its behavior and progress in studies.

Key words: the hygiene of school life, mental activity, spontaneous development, initial habits and specific skills, hereditary and acquired experience.

Адріан Володимирович Володимирський (16.04.1875-18.01.1936рр.) – український вчений-дефектолог і лікар-психоневролог, один із активних ініціаторів становлення державної системи спеціальної освіти в Україні в першій половині ХХст. Його поправу можна віднести до кагорти видатних дефектологів нашої країни.

Закінчивши у 1900р. медичний факультет Київського університету, працював ординатором в університетській клініці нервових захворювань. У 1905р. він захистив докторську дисертацію з медицини і був зарахований стипендіатом для підготовки до професорського звання. У 1906р. Адріан Володимирович один із перших започаткував експериментальні дослідження проблем психічної діяльності аномальних дітей (порівняльне вивчення уваги і працездатності глухих і слабочуючих дітей), ролі спадковості в формуванні особистості дитини, впливу різних умов на її розвиток, врахування індивідуальних особливостей дітей у педагогічному процесі. Був прибічником теорії вільного виховання і рефлексології, що негативно впливало на його наукову діяльність [6, 565].

У 1908р. Володимирський А.В. перейшов на роботу в Петербурзький психоневрологічний інститут, в якому продовжив експериментальну роботу під керівництвом одного із провідних дослідників анатоμο-фізіологічного напрямку в невропатології і психіатрії – В. Бехтерева. При цьому інституті він відкрив першу в Росії

допоміжну школу для розумово відсталих дітей (1910р.), на базі якої Володимирський А.В. спільно з відомими на той час професорами А. Лазурським, Л. Оршанським, Г. Трошиним та ін. проводили дослідження питань неврологічного розвитку дітей та їхньої поведінки. За ініціативи Володимирського А.В. тут були організовані курси для вчителів і матерів з питань догляду за розумово відсталими дітьми. У результаті науково-експериментальних пошуків з'явилися перші публікації з проблем дитячої психіатрії і рефлексології: «Характерные особенности реакции сосредоточения» (1908р.), «Умственная работоспособность в разные часы школьного дня» (1909р.), «Об умственной работоспособности девочек и мальчиков» (1910р.), «Содержание душевных переживаний при отсутствии зрительных и слуховых восприятий» (1910р.). У 1915р. через брак фінансування школа припинила своє функціонування.

Згідно даних В. Бондаря, Х. Замського, М. Ярмаченка і на початку ХХ ст. в російській імперії функціонували дитячі притулки та приватні лікувально-педагогічні установи для дефективних дітей, які були закритими закладами і обслуговували вузьке коло таких осіб. Вони комплектувалися різними категоріями дітей: глибоко відсталими, епілептиками, калічними, психопатами, дітьми з недоліками поведінки. Виховний процес обмежувався наданням платних послуг у лікуванні, опіці і догляді за ними. Лише в окремих із них (заклади І. Маляревського, К. Грачової, І. Сікорського, В. Кащенко) діти одержували елементарну освіту і трудову підготовку. Будь-які спроби прогресивної громадськості переконати владу в необхідності соціальної і педагогічної підтримки таких дітей в навчальних закладах не увінчалися успіхом. Проблема освіти дефективних дітей в державних установах залишалася дискусійною і гостро порушувалася у виступах педагогів, психологів і лікарів на багаточисельних з'їздах, конференціях, у прийятих резолюціях і висвітлювалася в засобах масової інформації.

На цьому етапі своєї діяльності Адріан Володимирович провів низку ретельно підготовлених експериментів з метою виявлення у дітей з різними пізнавальними можливостями особливостей розвитку особистості, уваги, розумової працездатності та інших психічних функцій.

Так, зокрема, він вперше провів серію порівняльних експериментальних досліджень проблеми працездатності різних категорій дітей – глухих, слабочуючих, чуючих, хлопчиків і дівчат, дітей різного віку, тих же самих категорій дітей, діяльність яких відбувалася в різних умовах досліджуваного процесу. Подібні модифікації в експериментальній роботі дозволили вченому виявити вплив різних факторів на хід і результати їхньої працездатності, дослідити особливості працездатності глухих дітей, зокрема такі, як нерівномірність коливання різних сторін їхньої діяльності в різні

періоди дня та в різних умовах. На основі аналізу результатів дослідження за розробленими показниками і спостережень за діяльністю дітей вчений доводить, що характерними особливостями глухих дітей є швидка стомлюваність, зниження працездатності, порушення цілеспрямованості діяльності, втрата інтересу на певному етапі виконання навчальних завдань. Втім, наголошував Адріан Володимирович, зміна видів діяльності в структурі навчального дня, раціональна побудова педагогічного процесу, індивідуальна допомога і підтримка дітей підвищують працездатність глухих і згодом наближає її до рівня чуючих.

Раціонально сконструйовані методики дослідження дозволили Володимирському А.В. дійти висновку, що глухі діти у своєму розвитку відстають від чуючих ровесників, але у процесі спеціально організованого навчання виявленні між ними розбіжності поступово злагоджуються. Враховуючи дане положення, він рекомендував творчо підходити до пошуку шляхів проникнення в зовнішній світ нормальної і аномальної дитини, надавати педагогічну допомогу дітям з порушенням інтелекту. Дане дослідження було актуальним і прогресивним на той час, оскільки на цьому етапі робилися тільки перші кроки в становленні теоретичних і методичних основ дефектології. Окрім того, не всі спеціалісти цієї галузі вірили в можливість досягнення позитивних результатів у навчанні дітей з вадами психофізичного розвитку.

Діяльність Адріана Володимировича на цьому етапі не обмежувалася тільки науковими дослідженнями в галузі дитячої психології, психології аномального дитинства, розробкою теорії навчання, виховання і розвитку глухих, сліпих і розумово відсталих дітей, а й активною пропагандою ідей щодо створення для дітей такої категорії допоміжних шкіл або класів в системі державної освіти, підготовки вчителів, здатних реалізувати лікувальні і педагогічні цілі в інтересах здоров'я, розумового, психічного, морального розвитку і навчання їх доступної праці. Про це свідчить його виступ на Третньому з'їзді вітчизняних психіатрів (27 грудня 1909 - 5 січня 1910). У доповіді «Завдання нервово-психічної гігієни сучасного педагогічного життя» доктор Володимирський А.В. зазначав, що створення допоміжних шкіл і спеціальних класів сприятиме подоланню непосильності навчання і перевантаження учнів масової школи, наслідком яких на початку ХХ ст. були масові нервові захворювання і навіть самогубства. Про актуальність експериментальних досліджень Володимирського А.В. і високу оцінку одержаних результатів свідчить і його доповідь на Міжнародному гігієнічному з'їзді в Дрездені, у процесі якої вчений зупинився на характеристиці особистості аномальної дитини та особливостях її розвитку, супроводжуючи доповідь власними експериментальними експонатами, за що був нагороджений медаллю.

У період з 1914 по 1918 рр. Володимирський А.В. як лікар брав участь у Першій світовій війні. Після закінчення війни і повернення з фронту він переїхав до Києва де став одним із активних організаторів спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку в Україні. У 1918 р. Володимирського А.В. обирають викладачем кафедри «Аномалії і недоліки в розвитку дитячої особистості» Київського учительського інституту, перейменованого у 1920 р. в Інститут народної освіти імені М.П.Драгоманова. У 1919 р. він обирається викладачем Донського педагогічного інституту, де одночасно з викладацькою роботою здійснює консультації у відділі народної освіти та керує комісією у справах неповнолітніх.

У 1922р. Адріан Володимирович повертається до Києва. Саме у цьому році ВУЦВІКом було затверджено «Кодекс законів про народну освіту УРСР», яким, зокрема, й передбачалося організаційне укріплення установ дефективного дитинства. З цією метою в Україні було створено Крайові лікарсько-педагогічні кабінети (Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський) та Центральний кабінет індивідуальної педагогіки. З ініціативи головного інспектора дефективного дитинства Наркомосу України І. Соколянського завідувачем Київського лікарсько-педагогічного кабінету та консультантом з питань нервово-психічної гігієни було призначено А. Володимирського. Народним комісаріатом освіти України було визначено широкий спектр функцій їх діяльності: науково-дослідна робота, що передбачала дослідження фізичної і духовної природи дефективної дитини; вивчення особливостей і можливостей її розвитку; підвищення якості педагогічного процесу в спеціальних закладах, а також підготовка відповідних педагогічних кадрів.

Говорячи про завдання лікарсько-педагогічного кабінету, Адріан Володимирович заперечував правомірність перетворення його в педагогічно-дослідну кафедру, або в допоміжну лабораторію з орієнтацією на дослідження теоретичних проблем розвитку дефективної дитини. «У зміст діяльності кабінету, рекомендував він, мають увійти: 1) розв'язання питань нервово-психічної гігієни дитинства в широкому розумінні цього процесу; 2) дослідження дітей, що випадають із колективу; 3) лікарсько-педагогічні консультації з вихователями; 4) розроблення і удосконалення методів навчання і їх впливу на розвиток дітей; 5) підготовка і підвищення кваліфікації педагогів у закладах дефективного дитинства; 6) профілактична праця серед широких верств населення в розумінні культурного оздоровлення дитинства і уцелення в робітниче середовище свіжого діалектичного підходу до пояснення особливостей дитячої поведінки, а відтак і реагування на неї» [3, 144]. Тобто вчений пропонував основну увагу працівників кабінету зосередити на розв'язанні найбільш гострих на той час проблем практичної діяльності дитячих будинків. Пріоритетними залишалися

консультативно-роз'яснювальна робота серед населення та профілактика дефективного дитинства.

Керований Володимирським А.В. лікарсько-педагогічний кабінет підтримував тісні зв'язки зі спеціальними дитячими будинками для розумово відсталих, глухих і сліпих дітей та спеціальними школами для глухих і розумово відсталих дітей. З ініціативи професора при лікарсько-педагогічному кабінеті була організована бібліотека-читальня, де зосереджувалася науково-методична література з усіх галузей дефектології та суміжних наук. Значне місце у роботі працівників кабінету посідала популяризація дефектологічних знань серед широких верств населення, педагогів і студентів у вигляді лекцій з рефлексології, еспериментальної психології, теорії дефектології та соціального виховання аномальних дітей, проводилися семінари та практичні заняття. На кожному черговому занятті розглядалося певне коло питань стосовно змісту, методів і прийомів виховання, навчання і розвитку тієї чи іншої групи дітей та особливостей індивідуального підходу до педагогічного процесу. По закінченні заняття практичні працівники одержували завдання для самостійного опрацювання інших важливих питань шкільного життя.

Значне місце відводилося консультаційній роботі. Працівники кабінету за участі педагогів-практиків проводили фронтальне та індивідуальне вивчення дітей, спостереження за дитиною в природних і спеціально створених умовах їхньої навчальної діяльності, складали педагогічні характеристики, аналіз яких давав можливість простежити динаміку опанування шкільних знань і відповідних умінь. На кожную дитину складалися детальні картки в які заносилася об'єктивна інформація про неї, її батьків, дані про сімейні умови, про стан психічного розвитку і поведінку дитини в учнівському колективі.

За спеціально розробленими схемами медичної, психологічної, педагогічної діагностики проводилося ретельне обстеження кожного кандидата на навчання у спеціальному закладі, що включало дослідження стану здоров'я, антропологічних показників, ступеня інтелектуального розвитку за тестами Біне-Симона, Г. Россолімо та за опитувальною системою професора Веретинського. Значна увага відводилася вивченню педагогічного процесу, його впливу на розвиток дитини, її поведінку і успішність. Це сприяло розвитку дефектологічної науки і вдосконаленню педагогічного процесу.

Як керівник Київського лікарсько-педагогічного кабінету, Адріан Володимирович брав активну участь в реорганізації дитячих будинків для глухих, сліпих і розумово відсталих дітей у такі типи спеціальних шкіл: дитячі будинки для аномальних дошкільників; школи з інтернатами і без них для дітей шкільного віку; школи з інтернатами і без них для дітей змішаного віку; допоміжні групи для дітей і підлітків при звичайних школах, а також у розробці положень про заклади для

глухих, сліпих і розумово відсталих дітей (1926р.). Багато уваги працівники кабінету приділяли подоланню матеріальних і господарських труднощів у житті школи, створенню умов для вдосконалення навчально-виховного процесу, розвитку самоуправлінської діяльності учнів, підвищенню кваліфікації працівників закладів дефективного дитинства у відповідності до нових принципів і змісту їхнього навчання і виховання.

Як науковець-експериментатор, Адріан Володимирович проводив плідну і багатогранну пошукову роботу, результати якої широко впроваджувалися в шкільну практику. Вчений активно друкується в педагогічній пресі, зокрема, в авторитетних часописах: «Шлях освіти» та «Просвещение и искусство». Значне місце у тематиці експериментальних досліджень посідали праці, присвячені питанням спадковості: «Наследственность и поведение» (1926), «Роль сочетаний в практике обыденной жизни» (1926), «Динамика среды» (1926) та дослідженням особистості: «Личность в общей цепи явлений» (1922), «Дефективная личность и социальное воспитание» (1922), «Перемога моменту в житті дитини» (1925). У своїх публікаціях вчений порушує питання про необхідність вивчення вад розвитку аномальної дитини та умов формування різних аспектів її особистості. Трактуючи ці питання Володимирський А.В. зазначає, що подібно до того, як загальна патологія і патологічна анатомія допомагають з'ясувати істинну структуру і функції нормального органу так само вивчення дефективного дитинства є важливим засобом правильного розуміння природи в цілому. Ці та інші дослідження вченого сприяли розробці діалектико-матеріалістичного підходу до розуміння сутності аномального розвитку, його причин, структури дефекту, до вивчення своєрідності особистості, яка на його погляд формується у процесі взаємодії біологічних, соціальних і педагогічних чинників. При цьому він підкреслював, що не все те, що оточує дитину спонтанно впливає на її розвиток, а лише те, що є «динамічним елементом середовища» та вказував на провідну роль соціальних факторів у формуванні особистості.

На відміну від поглядів представників концепції спонтанного розвитку розумових і моральних якостей аномальної особистості, які розглядали виховання як саморозвиток споконвічно властивих людині духовних сил і здібностей, А. В. Володимирський зосереджував увагу практиків на вивченні дитини і середовища, в якому вона живе і розвивається, з тим, щоб впливати на життя, змінювати довкілля, створювати сприятливі умови для її розвитку. Виховання дефективної дитини розглядалося вченим як процес спеціально організованої поведінки особистості в класі з метою формування в неї основних або вихідних звичок, соціально значущих умінь і навичок.

Особливу увагу практичних працівників спеціальних закладів А.В. Володимирський зосереджував на вивченні природи, причин аномального розвитку дитини та особливостей формування її особистості. На його переконання дефективна особистість – це чи кількісна чи якісна (або те й інше разом) бідність досвіду, його нестача, неповнота і викривлення. Тому він радив педагогам терпляче вивчати дитину, спостерігати за найменшими змінами у її діяльності і поведінці, співставляти прояви особистості з даними її спадкового і набутого досвіду. На його погляд для вибору педагогічних засобів виховання дитини не варто обмежуватися поверховими враженнями стосовно будь-яких вчинків, а необхідно заглибитися в їх сутність. «Для педагога взагалі, а особливо для педагога, який має справу з вихованням дефективного дитинства, вся наступна практика відродження особистості неминуче зводиться до постановки збіднілого досвіду чи до вирівнювання його потворних форм. Необхідно спочатку встановити, чого не вистачає у попередньому досвіді, а потім уже поступово нарощувати його» [2, 47].

Окремі публікації А. Володимирського присвячувалися теоретичним проблемам дефектологічної науки та шкільної практики: «Введение в прикладную рефлексологию» (1927): «К динамике педагогического процесса» (1927), «Основи індивідуального поводження в нормі та ухилах» (1927). В цих роботах містилися обґрунтовані вченим рекомендації, що допомагали педагогам проникнути у внутрішній світ дитини, виявити та враховувати особливості навчальної діяльності кожної дитини, викликати інтерес до шкільного навчання, ефективно здійснювати індивідуальний підхід до учнів у педагогічному процесі.

Велику увагу вчений приділяв викладацькій роботі у різних вищих навчальних закладах м. Києва. У 1918р. він працював викладачем кафедри «Аномалії і недоліки розвитку дитячої особистості» Київського учительського інституту, перейменованого у 1922р. в Інститут народної освіти імені М.П.Драгоманова, де працював на кафедрі «Індивідуальної педагогіки та дефектології». В цьому закладі він читав лекції майбутнім дефектологам з курсу «Вступ до дефектології» і «Патологія дитячого віку». У 1923р. його обирають професором кафедри «Гігієна виховання» Медичного інституту, де читав лекції з курсу «Питання прикладної рефлексології». Цей же курс він читав майбутнім працівникам мистецтва в Інституті імені М.В.Лисенка.

Його лекції справляли велике враження і користувалися популярністю серед вчителів, вихователів спеціальних навчальних закладів, майбутніх дефектологів, батьків дефективних дітей. Ось що писала у своїх спогадах одна з учениць Адріана Володимировича, а у подальшому доктор психологічних наук, професор Гольдберг А.М. про прочитані ним лекції: «Емоційність, яскравість викладу, вміле

використання прикладів з літератури, з власної практики, дотепний аналіз випадків з повсякденного життя сприяли тому, що лекції мали великий успіх. На них студенти переймали від професора разом з відомостями про аномальних дітей співчуття до них, бажання їм допомогти»[4,57]. Під впливом оригінально і своєрідно прочитаних лекцій та безпосереднього спілкування з професором змінювалось ставлення слухачів до дефективних дітей, зростав інтерес до предмету вивчення, формувався оптимізм та віра в можливості підготовки таких осіб до самостійного життя і праці в умовах звичайного трудового колективу, що й підтверджується сучасною практикою їх навчання та виховання.

Бібліографія

1. **Бондар В.І.,** Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки: [підручник] / В.І. Бондар, В.В. Золотоверх – К.: Знання, 2007. – 375 с.
2. **Владимирский А.В.** Личность в общей цепи явлений // Шлях освіти. – № 3. – 1922. – С.71-108.
3. **Володимирський А.В.** Кабінет індивідуальної педагогіки в Києві / Шлях освіти. – № 10. – 1927. – С. 144.
4. **Гольдберг А.М.** Діяльність А.В. Володимирського на Україні / А.М. Гольдберг // Питання дефектології. Республіканський наук. метод. збірник. – Вип. 4. – 1969. – С.52-62.
5. **Золотоверх В.В.** Внесок А.В. Володимирського у розвиток теорії і практики спеціальної психології / В.В. Золотоверх // Дефектологія. – 2005. – № 3. – С.52-54.
6. **Українська Радянська Енциклопедія.** – К., т.2, 1960. – С. 565.
7. **Ярмаченко М.Д.** Історія сурдопедагогіки. – К.: Вища школа, 1975. – 422 с.

References

1. **Bondar V.I.,** Zolotoverkh V.V. The History Of Oligophrenopedagogics: [the manual] / V. Bondar, V. Zolotoverkh – K.: Znannya, 2007. – 375 s.
2. **Vladimirskiy A.V.** The personality In The General Fetters Of Phenomenon // Shlyakh Osvity. – № 3. – 1922. – pp.71-108.
3. **Vladimirskiy A.V.** The Cabinet Of Individual Pedagogy In Kyiv // Shlyakh Osvity. – № 10. – 1927. – p. 144.
4. **Goldberg A.M.** The Career Of Vladimirskiy A.V. In Ukraine / A. Goldberg // The issues of speech pathology. Edition 4-1969. – pp.52-62.
5. **Zolotoverkh V.V.** The Contribution Of Vladimirskiy A.V. In The Development Of Theory And Practice Of Special Psychology / V. Zolotoverkh. // Speech Pathology. – 2005. – № 3. – pp.52-54.
6. **Ukrainian Soviet** Українська Радянська Encyclopaedia, Kyiv.: volume 2, 1960. – p.565.
7. **Yarmachenko M.D.** The History Of Deaf-and-dumb Pedagogy / Yarmachenko Mukola – Kyiv.: Vyscha Shkola, 1975. – 422 pages.

Авторський внесок: Бондарь В.І. – 50%,
Золотоверх В.В. – 50%

Дата відправлення статті 10.03.17 р.